

Antikvarisk bedömning Björksätra

Äldre flygfoto över Björksätra. Foto från kommunarkivet

Områdesbeskrivning

Stadsdelen Björksätra byggdes åren kring 1970 efter ett antal detaljplaner från 1960-talet. När området stod färdigt fanns ca. 1800 lägenheter. Cirka en femtedel av dem har sedan rivits. I Björksätra finns även en F-9 skola, äldreboenden, två förskolor, en kyrka och ett handelscentrum. Merparten av dessa samhällsfunktioner är strukturerade runt ett staddelscentrum som ligger mitt i Björksätra längs den genomskärande Sättragatan, i anslutning till planområdet.

Bostadsbebyggelsen i Björksätra, innanför Smassens väg och Västerled, består av flerbostadshus medan bostadsområdena runt omkring består av villor och radhus. Flerbostadshusen är organiserade runt gemensamma gårdar och utformade för att uppnå ljusa och rymliga lägenheter.

Tillsammans skapar vi framtidens samhälle i Hofors, Ockelbo och Sandviken.

Björksätra har en tidstypisk trafikseparering som tillsammans med den gröna infrastrukturen med parkområden och sammanhängande grönstråk, var viktiga förutsättningar när området planerades och utgör fortfarande en viktig del av Björksätraområdets identitet.

Om miljonprogrammet

Under 1960-talet initierade Socialdemokraterna i Sverige det politiska idéprogrammet som kom att kallas Miljonprogrammet, en miljon bostäder skulle byggas i landet på 10 år. Detta skulle genomföras genom storskalighet och prefabricerade byggelement. Miljonprogrammen har ett par slående gemensamma karaktärsdrag. Bostäderna är oftast placerade i natursköna områden med en stor gemensam park som det gemensamma vardagsrummet, ofta mycket väl gestaltade och med omväxlande gräsmattor och sparade naturområden med skogsmark. Miljonprogrammets bostadsområden präglas ofta av trafikseparering, en ringväg för biltrafik runt området, med säckgator in till parkeringsplatser. Ofta har miljonprogrammen ett eget stadsdelscentrum med viktiga samhällsfunktioner som exempelvis skola, butiker, kyrka och föreningslokaler.

Det är mycket vanligt att miljonprogrammets bostäder till stor del utgörs av flerbostadshus i form av lamellhus eller skivhus, med innergårdar för att skapa intimare hemvister.

Trots goda intentioner blev miljonprogrammet tidigt kritiserat för att vara allt för storskaligt präglad av betong och opersonligt, konceptet övergavs under 1970-talet. Både Norrsätra och Björksätra i Sandviken utgör exempel på miljonprogramsområden.

Björkar i Björksätra. Foto från kommunarkivet

Historik

Under mitten av 1900-talet genomgick Sandviken en snabb tillväxt, främst tack vare en expansiv industri. För att möta det ökade behovet av arbetskraft och bostäder satsade kommunen på att utveckla moderna och funktionella bostadsområden. Detta resulterade

framförallt i två större bostadsområden, Björksätra och Norrsätra. Dessa områden planerades och uppfördes nästan samtidigt under slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet.

Planeringen av Björksätra präglades mycket av sociala ambitioner, där en tydlig uppdelning mellan bostäder, grönområden och trafik syftade till att skapa en trygg och trivsamt boendemiljö. Området planerades även för att erbjuda god tillgång till service och rekreationsytor, helt i linje med miljonprogrammets ideal.

Björksätra är ett representativt exempel på miljonprogrammets arkitektur och stadsplanering. Området, som avgränsas av Smassens väg och Västerled, utformades med naturen som en central del. För att motverka en monoton och steril miljö bevarades skogspartier med björkar och barrträd, vilket skapade gröna oaser och en harmonisk boendemiljö.

Under de senaste årtiondena har Björksätra genomgått flera förändringar. Mellan 1996 och 2013 revs cirka en femtedel av flerbostadshusen, framför allt i norra delen av området, på grund av ett minskande invånarantal i Sandviken. Samtidigt genomfördes omfattande renoveringar av de kvarvarande bostäderna och innergårdarna för att förbättra standarden och tryggheten. En betydande utveckling skedde 2008 när BJ Arena invigdes, vilket tillförde området en viktig plats för idrott och fritidsaktiviteter.

Grönstruktur i Björksätra. Foto från kommunarkivet

Kulturhistoriska värden

- Björksätra centrum är ett av få bevarade stadsdelscentrum i Sandviken och har fortfarande en viktig funktion som mötesplats och servicepunkt för Sandvikens invånare. Området innehåller skola, kyrka, handel och annan samhällsservice som bidrar till en sammanhållen helhetsmiljö i stadsdelen. Miljön som helhet utgör ett särskilt värdefullt område.

- Områdets trafikseparering, där biltrafiken leds via ringvägar och säckgator medan gång- och cykelvägar skapar trygga förbindelser inom området. Denna trafikstruktur bidrar till en säker och trivsamt boendemiljö, särskilt för barn och äldre, samt stärker kopplingen mellan bostäder och de sammanhängande grönområdena. Trafiksepareringen är en central del av områdets ursprungliga planidé och bör bevaras och integreras vid framtida utveckling.
- Björksättras grönstruktur är en viktig del av områdets identitet och utformades för att skapa en trivsamt och hälsosamt boendemiljö. De sammanhängande grönstråken, parkerna och bevarade skogspartierna med björkar och barrträd fungerar både som rekreationsytor och naturliga avgränsningar mellan bostadsområdena. Dessa grönområden stärker den biologiska mångfalden, bidrar till ett behagligt mikroklimat och skapar attraktiva vistelsemiljöer. För att bevara områdets ursprungliga karaktär bör grönstrukturen skyddas och integreras i framtida utveckling.
- Björksätra kyrka, invigd 1975, är ett betydelsefullt landmärke med lokaler för församlingsverksamhet och en viktig del av Björksättras identitet. Kyrkan ritades av arkitekterna Arthur Schmalensee och Hilding Lögdberg.
- Björksätra skola är en central utbildningsmiljö i Sandviken och en viktig mötesplats för unga invånare. Högstadiedelen är en låg och utbredd byggnadsstruktur organiserad kring mindre gårdar, vilket är typiskt för 1970-talets skolarkitektur. Skolbyggnaden, inklusive sportsal och bibliotek, ritades av Peter Kautzky och stod färdigt 1976. Anläggningen har dock genomgått omfattande förändringar som har förvanskat det ursprungliga uttrycket. På byggnadskroppen längs med Sätragatan har stora fönster satts igen och den inre strukturen är numer relativt svårorienterad med förskjutna gångstråk och begränsade utblickar (enligt Whites förstudie). Skolans placering utmed Sättravägen gör den till ett framträdande inslag i stadsbilden.

*Högstadieskolans ursprungliga fasad i bakgrunden.. Foto från **Berättelsen om människorna och husen i Björksätra***

- Låg- och mellanstadieskolan är ett tidstypiskt exempel på 1970-talets modernistiska skolarkitektur, med genomtänkt planlösning, generösa ljusintag vidnock och en, för sin tid, exklusiv materialanvändning. Senare tillägg och ombyggnationer har förvanskat det ursprungliga uttrycket, begränsat utblickar och ljusflöde samt infört enklare material. Vid framtida Anpassningar och

byggnationer i området bör större hänsyn tas till denna skolbyggnads ursprungliga gestaltning som är av mycket hög kvalitet. Låg- och mellanstadium, inklusive förskola, ritades av arkitekten Gösta Åbergh och stod färdigt 1970.

Låg- och mellanstadieskolans ursprungliga fasad. Foto från *kommunarkivet*

Råd och riktlinjer

- Björksåtra bör bevaras som helhetsmiljö gällande byggnader, planstruktur, vägdragning och grönytor, grönstruktur och centrumpunkt.
- Området bör inte förtätas med annat än hänsynfull utbyggnad av lokalservice så som skola eller förskola eller tidigare rivna volymer.
- Områdets trafikseparering och vägnät av gång- och cykelvägar bör bibehållas
- Områdets grönstruktur bör inte tas i anspråk
- Vid ny- eller ombyggnation i området bör de värdebärande karaktärsdragen tas i beaktning.
- Underhåll av byggnaderna så att dess kulturhistoriska värde bevaras och dess livslängd säkerställs.
- Byggnaderna bör inte byggas till eller på. Arkitektoniska detaljer bör bevaras och i den mån det är möjligt, återskapas.

Sammanfattning

Björksätra är ett tydligt exempel på miljonprogrammets stadsplanering och arkitektur, där grönstruktur, trafikseparering och ett välutvecklat stadsdelscentrum utgör viktiga kulturmiljövärden. Planområdet präglas av en genomtänkt uppdelning mellan bostäder, grönområden och servicefunktioner, vilket bidrar till områdets identitet och sociala sammanhållning.

Detaljplanen innebär att en del av grönstrukturen behöver tas i anspråk men stärker samtidigt stadsdelscentret genom att utveckla den lokala servicen och bidrar till Björksätra centrum som en viktig servicenod. För att minimera påverkan är det av stor vikt att så mycket som möjligt av områdets grönstruktur bevaras och integreras i den framtida utvecklingen.

Vid utformning av ny bebyggelse bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska kvaliteter. Den ursprungliga arkitekturen, de gröna stråken och den trafikseparerade strukturen har präglat Björksättras planering och bör beaktas i den fortsatta utvecklingen. Gestaltningen av en ny skolbyggnad och dess skolgård bör anpassas med respekt för den befintliga arkitekturen i området, i synnerhet den intilliggande låg- och mellanstadieskolan, vars arkitektoniska kvaliteter inte bör förvanskas ytterligare.

David Palmberg
Stadsarkitekt

Källor:

Berättelsen om människorna och husen i Björksätra

Kulturmiljöinventering Centrala Sandviken (WSP, 2024)

Björksätraskolan förstudie (White arkitekter, 2022)

Björksätra (Stiftelsen Sandvikenhus)

50 års stadsbyggande i Sandviken

Kommunarkivet i Sandviken